

FRYDERYK ZOLL (MŁODSZY)

(1865–1948)

Bibl. Jag.

Kończąc przedmowę do dzieła, które traktował – niesłusznie, jak miała to pokazać przyszłość – jako zamknięcie swej kilkudziesięcioletniej działalności nauczycielskiej, Fryderyk Zoll wspominał z wdzięcznością dwóch uczonych, którzy wywarli największy wpływ na ukształtowanie jego osobowości naukowej. Jeden z nich – pisał – „to mój ojciec, romanista, który – jak obserwowałem tylokrotnie – rozwiązywał problemy prawnicze, kierując się przede wszystkim swym jasnym rozumem i gorącym sercem, a drugi to sławny Ihering, z którym także miałem sposobność stykania się bezpośredniego, słuchając jego wykładów i pracując w jego seminarium w Getyndze, gdzie nieraz słyszałem w świetnych jego wywodach, że prawnik powinien mieć zawsze przed oczyma cele, dla których instytucje prawne istnieją. Nauki tych dwóch nauczycieli prawa – jak sądzę – uzupełniają się wzajemnie”.

Urodzony 1 lutego 1865 roku w nie włączonym jeszcze do Krakowa Podgórzu był synem profesora prawa rzymskiego, Fryderyka Zolla (zwanego starszym). Po ukończeniu studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego i uzyskaniu w lipcu 1887 roku doktoratu podjął pracę w wiedeńskiej Prokuratorii Skarbu. W latach 1889–1890 pogłębiał swe wykształcenie na uniwersytetach w Lipsku, Getyndze i Paryżu. Potem pracował w austriackim Ministerstwie Handlu. W 1895 roku habilitował się na Uniwersytecie Wiedeńskim na podstawie ogłoszonej rok wcześniej rozprawy *Privatrechtliche Studien aus dem Patentrechte* i podjął wykłady na tymże Uniwersytecie. W 1897 roku otrzymał powołanie na Uniwersytet w Czerniowcach, które jednak odrzucił w związku z zaproszeniem do objęcia Katedry Prawa Cywilnego w Uniwersytecie Jagiellońskim, opróżnionej od 1893 roku, kiedy to rektor Stanisław Poraj Madeyski, zajmujący ją od 1886 roku, został austriackim ministrem wyznań i oświaty.

Katedrę tę zajmował Zoll od 1 stycznia 1898 roku aż do chwili swej śmierci, a więc, nie licząc przerwy pod koniec I wojny światowej, przez ponad 50 lat. Profesorem zwyczajnym został w 1901 roku. Dwa lata wcześniej drugą Katedrę Prawa Cywilnego objął rówieśnik i przyjaciel Zolla, Władysław Leopold Jaworski. Funkcję dziekana sprawował trzykrotnie w latach 1907/1908, 1925/1926 i 1933/1934, funkcję rektora w roku 1912/1913. Długoletnia więź łączyła go z Akademią Umiejętności, najpierw jako członka Komisji Prawniczej (jej przewodnictwo objął w 1946 roku), od 1914 roku jako członka korespondenta, a od 1928 roku jako członka czynnego.

Ważnym wydarzeniem w życiu Zolla było powołanie go do udziału w pracach komisji przygotowującej w 1913 roku projekt ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym. W skład tej działającej w Wiedniu komisji, oprócz przedstawicieli zainteresowanych ministerstw, wchodziło sześciu profesorów (z Krakowa, Lwowa, Pragi i Wiednia) oraz dwóch praktyków. Drugim Polakiem uczestniczącym w pracach tej komisji był prof. Ernest Till. W latach 1915–1919 Zoll kierował (jako wiceprezydent) Radą Szkolną Krajową we Lwowie, w końcowej fazie swej działalności przygotowując szkolnictwo do pracy w niepodległym państwie.

W 1919 roku Naczelnik Państwa powołał go do składu Komisji Kodyfikacyjnej, mającej za zadanie przygotowanie projektów jednolitego ustawodawstwa cywilnego i karnego. Zoll, wybrany wiceprezesem Wydziału Cywilnego, należał do najbardziej aktywnych członków tej Komisji. Szczególnie doniosłą rolę odegrał jako autor projektów dotyczących tak trudnych dziedzin, jak prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe, prawo autorskie, prawo o ochronie wynalazków, wzorów i zna-

ków towarowych, prawo o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Dzięki jego wysiłkowi dziedziny te już w latach 1924–1928 uregulowane zostały najbardziej wówczas nowoczesnymi ustawami. Ponadto w 1923 roku na prośbę ministra Władysława Grabskiego opracował projekt przepisów o przerechowaniu zobowiązań prywatnoprawnych. Przepisy te, w następnym roku wprowadzone w życie rozporządzeniem prezydenta, zwanym „lex Zoll”, posłużyły także jako wzór dla rozporządzeń o przerechowaniu zobowiązań publicznoprawnych oraz dla podobnej treści przepisów niemieckich. W następnych latach Zoll kilkakrotnie reprezentował Polskę na międzynarodowych konferencjach w Genewie, Hadze i Rzymie, biorąc udział w przygotowaniu przyjętych na tych konferencjach konwencji, dotyczących nieuczciwej konkurencji, własności przemysłowej, literackiej i artystycznej, a także w kongresach Association Litteraire et Artistique Internationale w Warszawie i Lugano. W latach trzydziestych intensywnie uczestniczył w pracach Komisji Kodyfikacyjnej nad projektem prawa rzeczowego, przyjętym w II czytaniu latem 1939 roku, oraz nad projektem nowelizacji przepisów prawa wynalazczego. W tym czasie przygotował także projekt ustawy o ochronie przyrody, wydanej w 1934 roku. Zaangażowanie w prace kodyfikacyjne uniemożliwiło mu zrealizowanie własnych zamierzeń badawczych, takich jak opracowanie „wszechstronnej i wyczerpującej analizy i pełnej syntezy prawa autorskiego”, teorii praw osobistych i komentarza do prawa prywatnego międzynarodowego.

Wyrazem uznania dla jego osiągnięć naukowych było przyznanie mu doktoratów *honoris causa* przez trzy najstarsze polskie Uniwersytety: Jagielloński w Krakowie, Stefana Batorego w Wilnie i Jana Kazimierza we Lwowie. Koledzy z Wydziału Prawa UJ uczcili go księgą pamiątkową wydaną w 1935 roku „w czterdziestą rocznicę pracy naukowej i profesorskiej jako wyraz czci dla Jego zasług i jako dowód szczególnych dla Niego uczuć”. W okresie okupacji brał udział w tajnym nauczaniu uniwersyteckim, wykładając i egzaminując w swym mieszkaniu, które użyczał także na komplety prowadzone przez innych wykładowców. Mimo upadku sił, wykladał także w latach powojennych, pod koniec życia przynoszony przez studentów do sali wykładowej. Zmarł w Krakowie 23 marca 1948 roku, nazajutrz po wręczeniu mu dyplomu doktora *honoris causa* Wydziału Humanistycznego UJ.

Pozostawił po sobie pamięć nie tylko wielkiego uczonego, ale także prawego, szlachetnego i pełnego dobroci człowieka. Jego uczniami byli profesorowie: Franciszek Bossowski, Stanisław Gołąb, Stefan Grzybowski, Jan Gwiazdomorski, Bronisław Hełczyński, Władysław Siedlecki, Adam Szpunar, Henryk Trammer, Jan Wasilkowski. Z młodszych słuchaczy Zolla, na których wywarł on szczególny wpływ, tytuły profesorskie osiągnęli: Andrzej Kopff i Józef Skąpski. Ten ostatni, kreśląc sylwetkę naukową Zolla, napisał, że przejętą od Niemców gruntowność i sumiennność łączył z prostotą i oryginalnością francuskiego myślenia prawniczego i z przysłowiową wręcz pracowitością. Z kolei Stefan Grzybowski charakteryzuje Zolla następująco:

„Był nieporównanym, niedoścignionym mistrzem wykładni obowiązującego prawa i jego instytucji. Widział tu logiczną całość systemu porządkującego życie społeczne zgodnie z nakazem działania według zasad słuszności i sprawiedliwości, systemu »prawa prawnego«. Nie utożsamiał jednak tej swojej wizji, czy nawet postulatów, z obowiązującym prawem pozytywnym. Nie był marzycielem jedynie, nie głosił romantycznej myśli prawniczej. Jego szlachetny idealizm niczym nie naruszał twardego zarazem ujęcia realistycznego”.

Dorobek naukowy Zolla jest bardzo bogaty. Obejmuje prace dotyczące wszystkich działów prawa prywatnego. Cechuje je nie tylko najwyższy poziom analizy prawniczej, ale także piękna, wręcz literacka, forma. Dzięki pracom ogłoszonym w języku niemieckim i francuskim, a także wystąpieniom na międzynarodowych konferencjach i kongresach, stał się autorytetem uznawanym także za granicą.

Należał Zoll do pokolenia, któremu historia dała szansę tworzenia od podstaw porządku prawnego niepodległej Polski. Rezultaty jego badań naukowych oddziaływały na prace kodyfikacyjne. Ustawy, będące wynikiem tych prac, były z kolei przedmiotem jego komentarzy, na kartach tytułowych oznaczonych skromnie jako „objaśnienia”. Najważniejsze z tych opracowań to: *Polska ustawa o prawie autorskim i konwencja berneńska* (1926), *O przerachowaniu zobowiązań prywatnoprawnych* (wspólnie z Bronisławem Hełczyńskim, 1924 i 1925), *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji* (wspólnie z Alfredem Krausem, 1928). W słowach rozpoczynających przedmowę do pierwszego z nich dostrzegalna jest nuta hamowanego wzruszenia:

„Kiedy przed laty trzydziestu wykładałem na Uniwersytecie Wiedeńskim teorię prawa autorskiego, nie mogłem ani marzyć, ani nawet śnić, by zarysy konstrukcyj prawnych, jakie wówczas słuchaczom kreśliłem, mogły się kiedyś stać podstawą prawa żywego, i to prawa polskiego...”.

Omawiając działalność Zolla na polu legislacji, trzeba przypomnieć, że już jego wczesne prace na temat zaliczania darowizn (1903, 1906) i zaprzeczenia pochodzenia małżeńskiego (1915) wywarły wpływ na nowelizację austriackiego kodeksu cywilnego. Historyczne znaczenie miała jego uwieczniona powodzeniem wieloletnia walka o uznanie przez judykaturę dopuszczalności pozaksięgowego nabycia własności nieruchomości. Wywarła ona wpływ na unormowania przyjęte później przez ustawodawcę polskiego. W licznych pracach Zolla rozsiane są uwagi na temat metodologii i techniki prac legislacyjnych. Ich swego rodzaju podsumowaniem jest referat przedstawiony podczas akademii z okazji 10-lecia Komisji Kodyfikacyjnej.

Jako jedyny z cywilistów krakowskich zrealizował Zoll zamiar opracowania podręcznika uniwersyteckiego, obejmującego całość prawa cywilnego. Zamiar ten powziął już u progu swej działalności nauczycielskiej w Krakowie. W tych właśnie latach Ernest Till wydawał we Lwowie swoje kilkutomowe dzieło, będące najobszerniejszym wówczas opracowaniem austriackiego prawa prywatnego. W 1899 roku Zoll wydał oparty na swych wykładach zeszyt I *Podręcznika prawa prywatnego austriackiego*, zaopatrując go dedykacją: „Almae Matri Jagellonicae na rok jubileuszowy 1900”. W 1902 roku ukazało się *Posiadanie według prawa cywilnego austriackiego w zarysie*, oznaczone jako fragment z manuskryptu podręcznika nauk ogólnych prawa cywilnego austriackiego. Pięć lat później ukazały się *Zobowiązania*, stanowiące kolejny tom *Austriackiego prawa prywatnego*, a w 1909 roku drugie, zmienione i znacznie powiększone wydanie tomu obejmującego *Część ogólną*. W następnym roku ogłosił Zoll przystępnie napisany jednotomowy podręcznik *Prawo prywatne w zarysie przedstawione na podstawie ustaw austriackich*. Jego aktualizację stanowiły wydane pięć lat później *Zmiany w prawie prywatnym od początku roku 1914*, a następnie opracowane przez Stanisława Gołęba *Uzupełnienia i zmiany w zarysie prawa prywatnego* (1916).

Odzyskanie niepodległości stworzyło nową sytuację. Można było przewidywać, że mimo energicznie prowadzonych prac unifikacyjnych i kodyfikacyjnych dotychczasowo-

we przepisy długo jeszcze będą musiały pozostać w mocy. Potrzebne więc były podręczniki uwzględniające wszystkie prawa obowiązujące na obszarze Polski. W tej sytuacji Zoll zaplanował wydanie czteroczęściowego podręcznika, zatytułowanego *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie)*. Jako część drugą tego dzieła ogłosił *Prawo cywilne w zarysie* (1921), omawiające prawo obowiązujące w b. dzielnicy austriackiej, jako część trzecią – *Prawo cywilne b. dzielnicy pruskiej*, do której opracował tom I, obejmujący część ogólną i zobowiązania, a nadto prawo małżeńskie ogłoszone w mającym wejść w skład tomu II zeszycie *Prawo rodzinne*, opracowanym wspólnie z Alfredem Ohanowiczem (1923). Czwartą część tego dzieła stanowi *Prawo cywilne Ziemi Wschodnich* (1922), opracowane przez ucznia Zolla, Franciszka Bossowskiego, na podstawie rosyjskiego podręcznika G. Szerszeniewicza. Zoll przystąpił też do współpracy nad zainicjowanym przez Władysława Leopolda Jaworskiego dziełem, przedstawiającym w ujęciu porównawczym *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, ogłaszając w 1920 roku część I tomu obejmującego *Prawa rzeczowe na ziemiach polskich*. Był również pomysłodawcą pracy zbiorowej, poświęconej obowiązującym w Polsce systemom ksiąg gruntowych, w której Jakub Glass przedstawił prawo b. Królestwa Polskiego (1922), a Alfred Kraus – prawo b. dzielnicy pruskiej (1921).

Na początku lat trzydziestych Zoll postanowił zamknąć swą działalność nauczycielską obszernym dziełem, zatytułowanym *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*. Miało ono objąć cztery tomy i omawiać w tomie I część ogólną (w tym posiadanie i księgi wieczyste oraz prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe), w tomie II – prawa rzeczowe i do rzeczowych podobne, w tomie III – zobowiązania i prawa zastawnicze, a w tomie IV – prawo małżeńskie, prawo wynikające z pokrewieństwa, opiekę i prawo spadkowe. Tomy I i II zostały wydane w 1931 roku, tom IV – w roku 1933. Przy ich opracowaniu współpracowali z Zollem jego uczniowie: Jan Gwiazdomorski, Leon Oberlender i Tomasz Sołtysik. Ze względu na ukazanie się dzieła *Zobowiązania*, napisanego przez głównego referenta projektu kodeksu zobowiązań Romana Longchamps de Berier, które to dzieło miało stanowić część „podręcznika systematycznego” polskiego prawa cywilnego, opracowanego z udziałem Kazimierza Przybyłowskiego i Jana Wasilkowskiego, Zoll zrezygnował z wydania tomu III, publikując jednak w 1937 roku tom obejmujący *Prawa zastawnicze według źródeł prawa obowiązującego w Małopolsce i na Ziemi Cieszyńskiej*. W tym samym roku uczeń Zolla Stefan Kosiński opublikował *Uzupełnienia prawa cywilnego Fryderyka Zolla tomów I, II i IV*, do których Zoll napisał rozdział *Zdarzenia o znaczeniu prawnym*. Podczas okupacji Zoll przygotował uzupełniającą ten podręcznik książkę *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań*, wydaną w 1945 i wznowioną w 1948 roku (przy współpracy Stefana Kosińskiego i Józefa Skąpskiego).

Wreszcie dokonana w latach 1945–1946 unifikacja prawa cywilnego, dopełniająca dokonania kodyfikacyjne okresu międzywojennego, skłoniła Zolla do tego, aby raz jeszcze przedstawić w ujęciu podręcznikowym całość polskiego prawa cywilnego, tym razem przy współpracy Adama Szpunara. Podręcznik ten, wydany w postaci sukcesywnie ukazujących się zeszytów, objął część ogólną (zeszyt 1, 1946, zeszyt 2, 1948, wyd. II 1948), prawo rzeczowe (zeszyt 1 i 2, 1947), prawo rodzinne (1946) i prawo spadkowe (1948, w wyd. II dwa ostatnie połączone w jednym zeszycie). Warto podkreślić, że jest

to jedyny w okresie powojennym podręcznik uniwersytecki, w którym wszystkie działy prawa cywilnego zostały opracowane przez tego samego autora.

Z nazwiskiem Zolla łączy się koncepcja tzw. praw do rzeczowych podobnych. Uogólniając ustalenia, do których doszedł już w swych pierwszych pracach, a zwłaszcza we wspomnianej wcześniej rozprawie habilitacyjnej z 1894 roku oraz w artykułach dotyczących nieuczciwej konkurencji i jej pokrewnych objawów (1897) oraz praw osobistych (1903), objął on tą kategorią prawa podmiotowe na dobrach niematerialnych (w tym prawa autorskie i prawa tzw. własności przemysłowej, czyli prawa mające za przedmiot wynalazki, wzory użytkowe i zdobnicze, znaki towarowe oraz przedsiębiorstwa jako dobra przyciągające klientelę), prawa do dóbr materialnych nie będących rzeczami w znaczeniu ścisłym (np. prawa wodne, górnicze, łowiectwa i rybołówstwa) oraz prawa mające za przedmiot energie i wierzytelności. Istotą tych wszystkich praw upatrywał w wyłącznej eksploatacji dóbr będących ich przedmiotem, podobnie jak istotą praw rzeczowych jest wyłączność korzystania z rzeczy materialnej. Stworzenie tej koncepcji, przedstawionej w podręczniku części ogólnej prawa cywilnego z 1899 roku, a następnie rozwijanej, dowodziło wrażliwości Zolla na nowe zjawiska, które niósł ze sobą postęp techniczny i rozwój życia społeczno-gospodarczego. Badania naukowe w tej dziedzinie są dziś prowadzone w Instytucie Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, utworzonym w 1972 roku dzięki staraniom ucznia Zolla, rektora Stefana Grzybowskiego.

Doniosłe znaczenie mają prace Zolla w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Dyscypliną tą zajmowano się w Krakowie już przed objęciem katedry przez Zolla. Od 1894 roku była ona przedmiotem odrębnych wykładów, dzięki staraniom Franciszka Kasparka, profesora filozofii prawa i prawa narodów, który redagował polski przekład I wydania znanego niemieckiego podręcznika Ludwiga v. Bara *Prawo międzynarodowe prywatne i karne* (1876). Tematykę prawa prywatnego międzynarodowego podejmowali w swych pracach także krakowscy cywiliści, Władysław Leopold Jaworski i Stanisław Wróblewski. Całokształt problematyki tej gałęzi prawa Zoll omawiał w ramach części ogólnej prawa cywilnego w kolejnych wydaniach swych podręczników, począwszy od 1899 roku. Jako autorytet w tej dziedzinie uczestniczył w 1913 roku w pracach nad projektem austriackiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym. Na pierwszym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej w listopadzie 1919 roku postawił wniosek, aby jej prace rozpocząć od międzydzielnicowego i międzynarodowego prawa prywatnego. Takie stanowisko zaprezentował już wcześniej w artykule ogłoszonym na łamach „Gazety Sądowej Warszawskiej”, a także w referacie przedstawionym na VI Zjeździe Prawników i Ekonomistów Polskich. Po zaakceptowaniu tego wniosku przez Komisję Kodyfikacyjną zajął się przygotowaniem projektów odpowiednich ustaw, które ogłosił wraz z gruntownym uzasadnieniem już na początku 1920 roku. Ustawy te zostały uchwalone dopiero w 1926 roku, ale już wcześniej ich projekty, przyjęte przez Komisję Kodyfikacyjną wiosną roku 1921, były wykorzystywane w praktyce orzeczniczej. Nie ulega wątpliwości, że zapatrywania Zolla wpłynęły w decydujący sposób na treść tych ustaw, a pośrednio – także na obowiązującą dziś ustawę z roku 1965. W 1936 roku wydał Zoll zwięzły, ale bogaty w treść podręcznik *Prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe*, oparty na artykule w *Encyklopedii*

podręcznika *prawa prywatnego*, której był współredaktorem. Następne wydania tego podręcznika ukazały się w 1937 i 1945 roku (oba pt. *Międzynarodowe i międzydzielnicowe prawo prywatne w zarysie*), ostatnie, noszące tytuł *Międzynarodowe prawo prywatne w zarysie*, ukazało się w 1947 roku. Na posiedzeniu Rady Wydziału w październiku 1945 roku Zoll patronował wnioskowi o utworzenie odrębnej katedry zajmującej się prawem prywatnym międzynarodowym i powierzenie jej kierownictwa prof. Kazimierzowi Przybyłowskiemu.

Wiele miejsca we wszystkich wydanych przez Zolla podręcznikach części ogólnej prawa cywilnego zajmuje problematyka wykładni prawa. Poświęcił jej również artykuł *Méthode d'interprétation en droit privé positif*, ogłoszony w tomie II książki pamiątkowej ku czci François Géný'ego, wydanej w Paryżu w 1936 roku. Swoje przemyślenia na ten temat najpełniej przedstawił w powojennym wydaniu podręcznika prawa cywilnego, kierując się zapewne przekonaniem, że w okresie radykalnej przebudowy systemu prawnego umiejętność wykładni jego przepisów jest szczególnie istotna. Punktem wyjścia poglądów Zolla było pojęcie „natury rzeczy”, którą określał jako całość kształt podlegających regulacji prawnej stosunków życiowych z uwzględnieniem ich podstaw etycznych oraz celów i wartości ekonomicznych i społecznych. Normy, których treść w danym czasie i miejscu najlepiej odpowiada tak pojmowanej naturze rzeczy, nazywał Zoll „prawem prawnym” (nawiązując do słów: „Nieprawe prawa niegodne są swej nazwy”, użytych przez Sienkiewicza w jego liście otwartym do cesarza Wilhelma II z 1906 roku). Prawo prawe nie jest tylko kryterium oceny prawa pozytywnego. Odgrywa ono istotną rolę w procesie wykładni. Zadaniem prawnika – dokonującego wykładni martwego i niezmiennego tekstu ustawowego, często pochodzącego sprzed wielu lat albo niedbale zrehabilitowanego i będącego rezultatem indywidualnie lub partyjnie zabarwionej działalności ustawodawczej – jest bowiem wydobycie z niego normy w danych warunkach najodpowiedniejszej i najsprawiedliwszej, najbardziej zbliżonej do ideału, jakim jest prawo prawe. Zadania, analogiczne do zadań rzymskich pretorów, którzy ówczesne *leges* musieli i *adiuvare*, i *supplere*, i *corrigere*, ciążyą obecnie na każdym prawniku, zarówno na teoretyku, jak praktyku. Dlatego prawnik musi starać się o wykształcenie w sobie „poczucia prawnego”, będącego właśnie zdolnością odnajdywania prawa prawnego. Chcąc ukształtować w sobie tę zdolność, prawnik powinien poznawać z jednej strony – obowiązujące przepisy prawne, historię prawa oraz prawa państw obcych, tych szczególnie, które przodują w rozwoju kultury prawnej, z drugiej – poddaną regulacji prawnej rzeczywistość w całym jej bogactwie. Ta zdolność – pisał Zoll – będzie tym większa, im prawnik ma wszechstronniejsze wykształcenie, im więcej rozumie współczesne życie i kulturę, zwłaszcza prawną, im więcej ma rozumu i serca. Przystwojenie sobie pamięciowe choćby wszystkich przepisów prawnych nie zastąpi tej zdolności; nie wystarczy też logiczne operowanie abstrakcyjnie uchwyconymi, od życia i jego tętna oderwanymi formułkami prawnymi, gdy im nie towarzyszy mądrość i głęboka znajomość życia prawnego.

Rozważając, czy umiejętność prawa jest nauką czy sztuką, Zoll stwierdzał, że jest ona nauką o tyle, o ile dąży do poznania życia prawnego, historii prawa i treści przepisów prawnych, łącząc je w logiczny system, jest jednakże i sztuką, gdy ocenia wartość zjawisk prawnych, gdy szuka dróg najlepszych, gdy tworzy przepisy najodpo-

wiedniejsze, najsprawiedliwsze i najużyteczniejsze społeczeństwo, gdy wydobywa i stara się najlepiej wyrazić ideały, drżące w nieświadomych uczuciach ludzkich, by w ten sposób budzić je do życia.

Po upływie ponad pięćdziesięciu lat, które minęły od śmierci Fryderyka Zolla, gdy nie obowiązują już żadne z ustaw opartych na przygotowanych przez niego projektach, jego myśl nadal wpływa inspirująco na kolejne pokolenia prawników.

W *Studiach z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, wydanych w jubileuszowym roku 1964, o działalności naukowej Zolla pisali Stefan Grzybowski i Jan Gwiazdomorski. W kwietniu 1989 roku Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego i Międzyuczelniany Instytut Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej zorganizowały konferencję poświęconą pamięci i dorobkowi naukowemu Fryderyka Zolla, podczas której wygłoszone zostały referaty przygotowane przez Stefana Grzybowskiego, Józefa Skąpskiego, Andrzeja Kopffa, Jerzego Serdę i Andrzeja Mączyńskiego. Polska Akademia Umiejętności wydała w 1994 roku pracę zbiorową *Fryderyk Zoll (1865–1948) – prawnik – uczonek – kodyfikator*. W pięćdziesięciolecie śmierci Zolla najstarszy z jego żyjących uczniów, rektor Stefan Grzybowski, ogłosił poświęcony mu artykuł wspomnieniowy na łamach „Kwartalnika Prawa Prywatnego”.

Andrzej Mączyński

